

טו, כו

וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֲלַקֶּךָ וְהִישַׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֵאזְנַת
 לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמְּחַלָּה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ
 כִּי אֲנִי ה' רַפְּאֵךְ

כל חוקיו: דברים שאינן חלל גזירת מלך בלא שום טעם ויאלו הרע מקנטר עליהם...
 כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה

בפרשת תולדות (כו, ה) ובפרשת אחרי (יח, ד) משתמש רש"י בביטוי "יצר
 הרע ורשעים משיבין עליהם"; בריש פרשת חקת נקט "שהשטן ואומות העולם
 מונין את ישראל"; וכאן הוא אומר "מקנטר עליהם".

בטעם הדבר יש לומר:

משיבין עליהם - ביטוי זה מתאים כאשר מדובר בחוק סתם, שבאופן כללי יש לו
 מקום בשכל, אלא שיש בו פרטים שאינם מובנים. במצוה כזו יש מקום ל"השיב"
 ו"להוכיח" שאינה מפי הקב"ה ח"ו, שכן לא יתכן ציווי כזה מאת הבורא, שגם
 ניתן להשיגו בשכל וגם להקשות עליו.

מונין את ישראל - ביטוי זה מתאים לפרה אדומה (שבה מדובר בפרשת חקת),
 שכן לחוק זה אין כלל מקום בשכל (ראה בביאור לרש"י שם).

מקנטר עליהם - אולי יש לומר שהוא כולל את שני הקודמים: הן "משיב" (לגבי
 כלאים וחזיר) והן "מונה" (לגבי פרה אדומה).

וראה בביאור לרש"י אחרי שם.

טז, א

וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָּל עַדְתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר סִין אֲשֶׁר בֵּין אֵילָם וּבֵין
 סִינִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם: ...וַיֵּרֶד לָהֶן מִן צֹט"ז צֹאֵיר וַיּוֹס א' נִשְׁנַת הִי

הרא"ם הקשה, שלפי זה נמצא שביאתם למדבר סין בט"ו באייר היתה ביום
 השבת, היינו שנסעו אז בשבת. ויש לומר, שבדרך הפשט לא נצטוו על שמירת
 שבת בשלימותה, עד מתן תורה. ראה הערה לרש"י לעיל טו, כה.

שם: וירד להן מן צט"ז צאיר ויוס א' נשנת הי

לפי זה נמצא שהתחלת ירידת השליו היתה ביום השבת, שהרי השליו התחיל
 לירד בערב שלפני זה (ראה פסוק יג).

איצר החכמה

ולכאורה הוא חידוש גדול. וראה מפרשי רש"י. ועוד. וצריך עיון וחיפוש. וגם בירור: מתי אספו אותו? ועוד, שנאמר (פסוק יב) "בין הערבים תאכלו בשר". וגם, לאחר מתן תורה הרי נאסרו בכל מלאכות שבת (מה שאין כן במרה - ראה הערה לרש"י לעיל טו, כה). ויש להאריך בזה.

טז, זח

ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלנתיכם על ה' ונחנו מה כי תלינו עלינו: ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע ה' את תלנתיכם אשר אתם מלינים עליו ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על ה'

ובקר וראיתם: לא על הכבוד, שנאמר (פסוק י) והנה כבוד ה' נראה בענן, נאמר, אלא כך אמר להם: ערב וידעתם כי היכולת צידו ליתן תאותכם ובשר יתן, אך לא צפנים מאירות יתננה לכם, כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרם מלאה, והלחם ששאלתם לצורך, צירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו, שירידתו לכם דרך חיצה, צבקר שיש שהות להכינו, וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונה בקופסא.

בשר לאכול: ולא לשווע. למדה תורה דרך ארץ, שאין אוכלין בשר לשווע. ומה ראה להוריד לחם צבקר ובשר בערב, לפי שהלחם שאלו כהוגן, שאי אפשר לו לאדם בלא לחם, אבל בשר שאלו שלא כהוגן, שהרבה בהמות היו להם, ועוד שהי' אפשר להם בלא בשר, לפיכך נתן להם בשעת טורח, שלא כהוגן.

צריך ביאור:

א. מדוע חוזר רש"י על אותו הענין פעמיים, ולא עוד, אלא שבקטע השני הוא שואל "ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב" - בשעה שכבר ביאר בקטע הקודם טעמו של דבר.

ב. בקטע הראשון כותב "ובשר יתן אך לא בפנים מאירות", ואינו מפרש תוכן הדבר (דלא כבלחם הסמוך לו שפירש שהתוכן ב"דרך חיבה כו"ו" הוא "בבקר שיש שהות להכינו"), ובקטע השני מפרש ומבאר - "נתן להם בשעת טורח, שלא כהוגן".

ג. בקטע הראשון מקדים את שאלת הבשר (בהתאם לסדר הכתוב - "בערב בשר גו' ולחם בבקר"), ובקטע השני מקדים שאלת הלחם.

ד. בקטע הראשון אומר בקצרה "ובשר כו' שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרם מלאה, והלחם ששאלתם לצורך כו'", ובקטע השני מאריך ומסביר - "שהלחם שאלו כהוגן, שאי אפשר לו לאדם בלא לחם כו', בשר שאלו שלא כהוגן, שהרבה בהמות היו להם, ועוד שהי' אפשר להם בלא בשר".

ה. בקטע הראשון אומר תחלה "שלא כהוגן שאלתם אותו" (כי האדם יכול לחיות בלא בשר, שפתי חכמים), ואחר כך כותב "ומכרס מלאה" (דהא הרבה בהמות היו להם, שפתי חכמים); ובקטע השני מקדים "שהרבה בהמות היו להם" ואחר כך אומר "שהי' אפשר להם בלא בשר".

ו. בקטע הראשון אומר "ומכרס מלאה" (שמשמעו שגם זו היא סיבה עיקרית), ובקטע השני אומר "ועוד שהי' אפשר להם בלא בשר" (שמשמעו שזוהי סיבה נוספת וטפלה לסיבה הראשונה).

ז. בקטע הראשון אומר "ומכרס מלאה" סתם, ובקטע השני מפרש ומפרט "שהרבה בהמות היו להם".

ח. (בקטע השני). מה הקשר בין השאלה "ומה ראה כו'" לתחילת הפירוש.

והביאור:

רש"י בא לבאר תוכן כללות הכתובים, שלכאורה הם מוקשים: בכתוב נאמר (פסוק ו) "ויאמר משה ואהרן גו' ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, ובקר וראיתם את כבוד ה' וגו'", מבלי לפרש מהי הכוונה בכך, ופירוש הדברים בא באמירה שניי' - "ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע".

וקשה:

א. מדוע נחלק ענין זה לשתי אמירות שונות? לכאורה הי' יותר מתאים לכלול את שני הדברים באמירה אחת.

ב. בחלק השני של הדברים ("בשמעו את תלונותיכם וגו'"), "בשמעו ה' את תלונותיכם וגו'" אין לכאורה כל הוספה בפעם השניי' (בפסוק ח) לגבי הפעם הראשונה (פסוק ו)?

ג. מהו הטעם שהאמירה הראשונה נאמרה על ידי משה ואהרן, והשניי' - על ידי משה לבדו?

אלא:

תלונות בני ישראל כללו שני חלקים.

הראשון: הבקשה שבקשו - המחסור בצרכיהם הגשמיים.

השני: אופן הבקשה-תלונה, המראה שמצבם הרוחני של בני ישראל לא הי' כדבעי ודרש תיקון.

ועל זה בא המענה מאת הקב"ה בשני חלקים. החלק הראשון (פסוקים ו"ז) מתייחס לענין השני - מצבם הרוחני של בני ישראל; והחלק השני (פסוק ח) מתייחס לענין הראשון - מחסורם הגשמי.

דהנה, האמירה הראשונה תוכנה האופן בו יתנהג הקב"ה עמם בכדי להטיב ולשפר את הנהגתם; ומאחר שענין זה שייך הן למשה והן לאהרן, שעל שניהם הי' מוטל התפקיד של הדרכת בני ישראל בדרך הישר - נאמר ענין זה על ידי שניהם. ואילו האמירה השני', תוכנה האופן בו ימלא הקב"ה את צרכיהם; ומאחר שענין זה שייך למשה בלבד, רועה ישראל, והוא האחראי לצרכי העם, נאמר ענין זה רק על ידו.

ומאחר שהאמירה הראשונה אין תוכנה מילוי צרכיהם של בני ישראל, אלא לקח ומוסר לגבי הנהגתם, מובן שאין מקום לפרש בה "כתת ה' לכם בערב בשר גו' ולחם בבקר גו'", ומקום דברים אלו הוא באמירה השני'.

והנה, בתלונות בני ישראל התבטאו שני דברים הפכיים. מחד - בקשו לחם בצורה של תלונה, ולשונה של התלונה הי': "מי יתן מותנו גו' בארץ מצרים גו' כי הוצאתם (משה ואהרן) אותנו אל המדבר גו'", שזה מורה שמצבם הרוחני דורש תיקון; ומאידך - בקשו מהקב"ה למלא צרכיהם, שזה מוכיח על אמונתם בהקב"ה, שהוא הזן ומפרנס לכל.

לכן באה האמירה הראשונה ביחס לשני ענינים אלו: "ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים" - הקב"ה יראה להם שהוא הוציאם ממצרים, והוא הוא שהביאם למדבר ומנהיגם בו; "ובקר וראיתם את כבוד ה'" - מאחר שמאמינים בהקב"ה, יראה להם את כבוד ה', מדה כנגד מדה.

(וזהו המשך הכתוב "בשמעו את תלונותיכם (שלכאורה אין זה טעם להראות להם את כבוד ה') על ה'" - תלונה על הקב"ה דוקא מבטא את האמונה בו. ולכן יראה להם כבודו, כנ"ל).

נמצא, שלמרות שבשתי האמירות מדובר אודות אותם הדברים (נתינת הלחם והבשר), מכל מקום באמירה הראשונה מודגש המוסר והלקח שבני ישראל יפיקו מזה ("וידעתם גו' וראיתם גו'"), ובאמירה השני' מדובר אודות עצם מילוי בקשתם בלבד.

על פי כל זה מובן גם כן טעם ההבדלים שבין שני פירושי רש"י אלו:

באמירה הראשונה כוונת רש"י לבאר את הקשר שבין "וידעתם גו'" לנתינת הבשר ובין "וראיתם גו'" לנתינת הלחם. לכן מפרש, שמצבם הרוחני הירוד של בני ישראל התבטא בבקשת בשר, שהיתה שלא כהוגן, ולכן ניתנה להם "לא בפנים מאירות"; אבל מה שבקשו לחם, בקשה שהיא לצורך, הי' תוצאה

מאמונתם בהקב"ה, ולכן "בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו". אלא שמכיון שגם בקשת הלחם היתה באופן של תלונה, כנ"ל, מפרש רש"י ומסביר שה"פנים מאירות" לא הי' אלא לגבי שני דברים בלבד: א. "בבקר שיש שהות להכינו". ב. "טל מלמעלה וטל מלמטה". מה שאין כן לגבי שאלת הבשר אומר בקצרה "לא בפנים מאירות יתננה לכם", כי כאן לא נוגע במה התבטא אי-שביעות הרצון, אלא חשוב רק להבהיר את עצם הענין, שנתניה זו היתה "לא בפנים מאירות".

מה שאין כן בקטע השני מבאר רש"י את ההבדל בין הלחם להבשר ביחס למילוי צרכיהם של ישראל, שבקשותיהם נתמלאו בהתאם למדת הצורך והנחיצות שבהן, ולכן: הלחם, ששאלו כהוגן, קבלו בבקר (ורש"י פירש כבר בקטע הראשון שאז "יש שהות להכינו", ואין צורך לחזור על זה שוב), והבשר, ששאלו שלא כהוגן, קבלו "בשעת טורח".

לפי זה מובנים השינויים בסגנון לשון רש"י:

בקטע הראשון מבאר רש"י (רק) את ההבדל בין שתי הבקשות הללו בגדרם. ולכן כותב בקיצור "שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה כו' והלחם שאלתם לצורך" (אבל אינו מפרש מדוע בקשה זו היא לצורך, ושאלת הבשר היא שלא כהוגן, שכן אין זה נוגע לכאן). פירוש: שאלת הלחם היתה רצוי', ולכן בירידת הלחם "וראיתם את כבוד ה'". אך שאלת הבשר, לעומת זאת, שני חסרונות יש בה: א. היא היתה שלא כהוגן, מתוך תלונה וקנתור. ב. היא היתה מכרס מלאה, ושאלת בשר במצב כזה, גם כשלעצמה (כלי תלונה), מורה על מצב רוחני שפל. ולכן - "בשר יתן, אך לא בפנים מאירות".

מה שאין כן בקטע השני בא רש"י לבאר את ההבדל בין שתי הבקשות מבחינת הנחיצות והצורך, ולכן זקוק רש"י לפרש טעמים של דברים: שאלת הלחם היתה כהוגן מפני ש"אי אפשר לו לאדם בלא לחם"; ושאלת הבשר היתה שלא כהוגן משום ש"הרבה בהמות היו להם" (אין כל סיבה לתת להם דבר שיש להם כבר), "ועוד (טעם נוסף וטפל - אפילו אם לא היו להם בהמות כלל) שהי' אפשר להם בלא בשר", ולכן גם באופן זה לא היתה בקשת הבשר "כהוגן" כל כך כבקשת הלחם.

והנה, סיבותיהם של שני סוגי נתניה אלו מבוארות בהמשך הכתוב כאן: "בשמוע ה' את תלונתיכם" (היינו שהקב"ה שומע ומקבל את הבקשה) היא סיבה לנתינת "לחם בבקר"; ו"אשר אתם מלינים עליו" (את האחרים, רש"י) היא סיבה לנתינת "בשר בערב", בשעת טורח.

לכן מקדים רש"י (בקטע השני) את נתינת הלחם, כי תחילה נאמר "בשמוע ה'" (הסיבה לנתינת לחם בבקר). ורש"י מתכוין להבהיר בכך ש"ומה ראה להוריד

אוצר החכמה

לחם בבקר ובשר בערב" אינה שאלה של רש"י שנוצרת אצלו עכשיו (שהרי רש"י תירצה כבר בקטע הראשון), אלא זהו כאילו חלק של הכתוב: לאחר שנאמר "בתת ה' גו' בערב בשר גו' ולחם בבקר גו'" מתעוררת השאלה - "ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב"? ובעיקר: מאחר שהקב"ה קיבל את תלונת בני ישראל כאשר "כלה הלחם" (רש"י פסוק ב), ולכן אמר "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים" (פסוק ד), הי' לו לעשות זאת מיד, מבלי להמתין עד הבקר; "ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב" (הרי סיבה אחת (התלונה) לשניהם, ואם כן הי' מתאים שינתנו ביחד)?

ועל זה מבאר הכתוב ומתרץ: "בשמוע ה' את תלונותיכם" - שאלה שהיתה כהוגן, שאלת הלחם, ולכן ניתנה בבקר; "אשר אתם מלינים עליו" - שאלה שלא כהוגן, לגבי בשר, ולכן ניתנה בערב.

לפי זה יתבאר גם הקשר שבין השאלה (שרש"י מפרשה בתור חלק מהכתוב) "ומה ראה" לתחילת פירושו של רש"י "בשר לאכול ולא לשובע, למדה תורה דרך ארץ":

בכתוב נאמר "בשר לאכול ולחם גו' לשובע", שאפשר לפרש שרק הלחם ניתן בריבוי (כדי שביעה), לא הבשר. ולפי זה המשך הכתוב "בשמוע גו' אשר אתם מלינים גו'" הוא נתינת טעם, שהלחם ששאלו כהוגן, "בשמוע גו'" - ניתן בריבוי, ואילו הבשר ששאלו שלא כהוגן, "אשר אתם מלינים גו'" - ניתן בצמצום.

אבל מאחר שרש"י מפרש שלא הי' חילוק זה בין הלחם והבשר, כי גם הבשר ניתן בריבוי מופלג (ויש לומר שהכרחו לזה הוא ממה שנאמר (פסוק יג) "ותעל השליו ותכס את המחנה"), הרי מובן ששוב אין לומר שהמשך הכתוב הוא נתינת טעם לחילוק הנ"ל, שהרי לא הי' הבדל כזה; ומוכרח לומר שזהו נתינת טעם לחילוק השני שבכתוב - "בערב בשר גו' ולחם בבקר".

וזהו שרש"י מפרש שאלה זו בתוכן הכתוב בתור הקדמה להמשך הכתוב הנ"ל.

יינה של תורה

מבואר בחסידות ש"לחם" רומז לנגלה דתורה, ו"שליו", שהי' "שמן מאד" (רש"י פסוק יג), רומז לפנימיות התורה (על פי הידוע ששמן רומז לסודות התורה).

זוהי המשמעות הפנימית של דברי רש"י כאן (בקטע השני):

לחם שאלו כהוגן, שאי אפשר לו לאדם בלא לחם - אי אפשר לו ליהודי בלא חלק הנגלה שבתורה. ממנו הוא יודע את המעשה אשר יעשה ואלה אשר לא יעשה.

בשר שאלו שלא כהוגן, שהרבה בהמות היו להם - בני ישראל בקשו "לקחת" פנימיות התורה כפי שהיא באה בהשגת הנפש הבהמית, שבה אינו מורגש כל כך האור האלקי שבהשגה (מרש"י משמע שבקשו בשר בהמה, שהוא חומרי ביותר).

ועוד, שה' אפשר להם בלא בשר - בשביל דור המדבר, שהיו דור דעה, והיו בדרגת ראי' באלקות, הי' "בשר" (הכנה והשגה באלקות) כגדר "ירידה" (זהו הדיוק "שהי' אפשר להם" דייקא).

אך מובן שבדורות אחרים, ומה גם בדורנו זה, שלאחר האריז"ל, שאמר "מצוה לגלות זאת החכמה" - "שאלת בשר" היא כהוגן וכהוגן.

טז, יג

ויהי בערב ותעל השלו ותכם את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל פניב למחנה

השליו: מין עוף, ושמן מאל.

מכיון שבני ישראל בקשו בשר בהמה (כפי שפירש רש"י בפסוק ח - "שהרבה בהמות היו להם"), לכן ניתן להם בשר שמן, שדומה (על כל פנים) לבשר בהמה.

טז, כב

ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה

ויגידו למשה: שאלוהו מה היום מיומים. ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת

יש לתמוה: הרי רש"י פירש לעיל (טו, כה) ששבת כבר ניתנה במרה, ואם כן מה מקום לשאלה "מה יום מיומים"?

אלא שרש"י מדייק שם "נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת כו", היינו שלא נצטוו על שמירת שבת בפועל אלא ניתנה להם פרשת שבת ללמוד. לכן שאלו "מה יום מיומים", כי היות שעדיין לא נצטוו על שמירת שבת בפועל, לא קשרו את ירידת ה"לחם משנה" עם אותו יום.

(וראה רמב"ן. שפ"ח שלח טו, לב. רא"ם פסוק הבא בסופו. ובארוכה במפרשי רש"י פרשתנו ופרשת שלח שם. ומה שכותב רש"י במקום אחר (משפטים כד, ז. ואתחנן ה, יב) שנצטוו על השבת במרה - הכוונה היא שניתנו להם פרשיות ללמוד. ולהעיר משתי הדעות שהובאו ברש"י בא יג, יא).